

ТАЪЛИМДА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ, ДОЛЗАРБЛИГИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

С.И.Санакулов

Педагогик инновациялар, касб-хунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти

Аннотация

Ушбу мақолада профессионал таълим жараёнини компетенциявий ёндашув асосида ташкил этишнинг аҳамияти, долзарблиги, ўзига хос хусусиятлари, халқаро тажрибада қўлланилаётган устивор йўналишлар ва уларнинг мамлакатимиз таълим тизимида жорий этилиши билан боғлиқ жараёнлар тўғрисида қиёсий, таҳлилий фикр-мулоҳазалар, тавсиялар берилган.

Таянч сўзлар: компетенциявий ёндашув, таянч, усткурма, универсал, умумий, касбий компетенциялар, таълим стандартлари, малака талаблари, баҳолаш мезонлари.

Аннотация

В данной статье приведены сравнительные, аналитические взгляды и рекомендации о важности, актуальности, специфике организации процесса профессионального образования на основе компетентностного подхода, приоритетах зарубежной практики и процессах, связанных с их реализацией в системе образования нашей страны.

Ключевые слова: компетентностный подход, база, надстройка, универсальные, общие, профессиональные компетенции, образовательные стандарты, квалификационные требования, критерии оценки.

Annotation:

This article provides comparative, analytical views and recommendations on the importance, relevance, specifics of the organization of the professional education process on the basis of a competency approach, the priorities of international practice and the processes associated with their implementation in the education system of our country.

Keywords: competence-based approach, base, superstructure, universal, general, professional competencies, educational standards, qualification requirements, assessment criteria.

Маълумки, мамлакатимизда компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартлари яратиш борасидаги ишлар, ўрганишлар ва муайян ижобий натижалар берган тажриба-синовлар 2017 йил 6 апрелда Вазирлар Маҳкамасининг “Умумий ўрта

ва ўрта махсус, касб-хунар таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сон қарори қабул қилиниши билан ҳуқуқий асосга эга бўлди.

Эътиборли жиҳати, айнан ушбу қарор билан ўрта махсус, касб-хунар таълимнинг давлат таълим стандарти ҳамда умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимнинг умумтаълим фанлари бўйича малака талаблари тасдиқланди.

Мазкур ҳуқуқий ҳужжатда илк марта “ўқувчиларда фанларни ўрганиш ва таълим олишни давом эттириш учун таянч ва фанларга оид умумий компетенцияларни ривожлантириш” асосий принцип сифатида тилга олинди.

Биз учун яна бир муҳим жиҳати, мазкур қарор асосида Ўрта махсус, касб-хунар таълим муассасалари битирувчиларига қўйиладиган умумий талаблар сирасига касбий фаолият ва бугунги меҳнат бозорида зарур бўлган компетенциялар киритилди.

Жумладан, касбий малака ва кўникмаларга эга бўлиш, касбий моҳирлик ва тафаккур, ташкилотчилик, мустақил ва ижодий фикрлаш, фикрларини ёзма ва оғзаки равиш баён этиш, турли вазиятларни танқидий баҳолаш, янгиликларга доимий интилиш, ўзбек тилини мукамал билиш, умуминсоний фазилатларига эга бўлиш, ўз миллатини ва Ватанини севиш, у билан фахрланиш, миллий урф-одатлар, қадриятларни ҳурмат қилиш, замонавий ахборот-телекоммуникация воситаларидан фойдалана олиш, чет тилларида мулоқот қилиш, ишга жойлашиш технологиялари ва кўникмаларига эга бўлиш, шахсий тадбиркорликни ташкил этиш малакалари шаклланган бўлиш, билимларни мунтазам ошириб бориш, янгилаб боришга интилиш, ўқув ва меҳнат фаолиятига ижодий ҳамда мустақил ёндашиш, мантикий фикрлаш каби компетенциялар ҳақиқатдан ҳам Халқаро миқёсда устивор компетенциялар сифатида тилга олинади.

Бугунги куннинг энг долзарб вазифаларидан бири ушбу ҳуқуқий ҳужжатда қайд этилган компетенцияларни бир тизимга солиш, уларнинг ўқитиш жараёнидаги кетма-кетлигини белгилаш, узулксизлиги ва узвийлигини таъминлаш, ўқитишнинг самарали шакл ва методларини яратишдан иборатдир.

Маълумки, компетенция устқурма сифатида мутахассисдан ўз касбига оид шахсий сифатларга ва зарур билим, кўникма, малакаларга эга бўлишни талаб этади.

Айтиш лозимки, компетенцияларни таърифлаш ва моҳиятини талқин этишда илмий жамоатчиликда умумий – ягона хулоса мавжуд бўлсада, уни таснифлаш жараёнида турли ёндашув ва илмий хулосалар мавжуд.

Қуйида хорижий ва маҳаллий илмий тадқиқотларда тилга олинган компетенцияларни таҳлил қилган ҳолда уларни қуйидагича таснифлаймиз:

1. Умумий (таянч, универсал, муҳим, устқурма) компетенциялар - барча шахслар учун тааллуқли бўлиб, шахснинг индивидуал, иқтидор ва қобилиятларини ўзида жамлаган билим, кўникма, малакалари мажмуи. Шахсий хусусиятлар, хислат ва

фазилатлар туғма бўлиши, ҳаётий тажриба, ўқиш, ўрганиш, меҳнат қилиш асосида шаклланиши, инсоннинг ўзини-ўзи (характер хусусиятлари, ирода ва масъулияти, одоб-ахлоқи, ўзини тутиши ва ҳок.) ривожлантириш натижасида юзага келади.

2. Касбий компетенциялар – муайян касб, ихтисослик, мутахассисликни шакллантиришга қаратилган билим, кўникма ва малакалар мажмуидан иборат.

Бу компетенцияларга эга бўлиш учун муайян касб бўйича аниқ билим зарур бўлади ва бу кўникмаларнинг мавжудлиги синов ёки амалий ишни бажариши орқали аниқланади. Профессional таълим муассасалари ўқувчиларини ўқитишда фанга оид компетенциялар (касбий компетенциялар таркибида), умумий компетенциялар (таянч) шакллантирилади.

Таъкидлаш керакки, мамлакатимизда умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимида умумтаълим фанларини ўқитиш жараёнида таянч ва фанга оид умумий компетенцияларни ўргатишга алоҳида эътибор қаратилган.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги 187-сон қарорининг 3-илоvasи билан тасдиқланган “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг умумтаълим фанлари бўйича малака талаблари”да “Таянч ва фанга оид умумий компетенциялар” қуйидагича келтирилган:

Таянч компетенциялар:

1. Коммуникатив компетенцияси;
2. Ахборотлар билан ишлаш компетенцияси;
3. Ўзини ўзи ривожлантириш компетенцияси;
4. Ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияси;
5. Миллий ва умуммаданий компетенция;
6. Математик саводхонлик, фан ва техника янгиликларидан хабардор бўлиш ҳамда фойдаланиш компетенцияси.

Шунингдек, ҳар бир умумтаълим фанининг мазмунидан келиб чиққан ҳолда ўқувчиларда фанга оид умумий компетенциялар ҳам шакллантирилади.

Таъкидлаш керакки, умумий (таянч, универсал, муҳим, усткурма) компетенциялар инсонда шартли равишда икки хил кўринишда мавжуд бўлади ёки шаклланади.

Биринчидан, умумий компетенциялар инсоннинг туғма шахсий характер белгилари, ирсий сифатлари, хулқ-атвори, табиатида мавжуд бўлади ва уларни биз шахсининг ирсий хусусият, фазилатлари, ақлий қобилиятлари, индивидуал иқтидори сифатида кўрамыз.

Иккинчидан, умумий компетенциялар яшаш, ўқиш, ўрганиш, тажрибада синаш, меҳнат қилиш, тарбия олиш асосида шаклланади, яъни орттирилади. Ўз навбатида шахс табиатида, аслиятида мавжудлари янада такомиллаштирилиб борилади.

Қисқача айтганда умумий компетенциялар барча шахслар учун тааллуқли бўлиб, шахсинг индивидуал, иқтидор ва қобилиятларини ўзида жамлаган билим, кўникма, малакалари мажмуидир.

Анъанавий таълим ва тарбия жараёнида биз бу компетенцияларни шарқона диний ва ахлоқий кадриятлар сифатида талқин қиламиз ва ёшларимизга ўргатамиз. Жумладан, ёшларимизга ватанпарварлик, мустаҳкам иймон, соғлом эътиқод, инсоф, виждон, адолат, холислик, илмлилик, одоб-ахлоқ, меҳр-муҳаббат, раҳмдиллик, ҳалоллик, покдомонлик, озодалик, ҳаё, ибодат, ифрат, сабр-тоқат, бағрикенглик, саховат, ҳиммат, камтарлик, камгаплик, одамийлик, инсонпарварлик, олийжаноблик, мардлик, ростгўйлик, тўғрилиқ, ғайрат-шижоат, меҳнатсеварлик, меҳмондўстлик, шукроналик сингари инсоний хислат ва фазилатларни сингдириш таълим тизимида маънавий-ахлоқий тарбиянинг асосини ташкил этади.

Бугун биз хорижий тажриба асосида ўрганаётган ва таҳлил этаётган умумий компетенциялар эса таркиби, мазмун-моҳияти, устуворлик касб этиши жиҳатдан кўпроқ мутахассиснинг меҳнат бозорида ўз ўрнини топиб кетишига қаратилганлиги билан ўзига хос фарқли жиҳатларга эга.

Шундай бўлсада, юқоридагилардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, компетенцияларни таснифлашда ва талқин қилишда турлича ёндашувлар бўлишига қарамай, пировард мақсад ва якуний хулосалар деярли бир-бирига яқин.

Шу нуқтаи назардан бугун ҳам энг муҳим масала бошқа давлатларда бўлгани каби мамлакатимиз меҳнат бозорининг ўзига хос хусусиятлари, талаблари, реал иш ўринлари сони ва сифати, миллий анъаналар, менталитет ва бошқа ўзига хос жиҳатлардан келиб чиққан ҳолда ўрта бўғин мутахассисларига зарур бўладиган компетенциялар мажмуи - билим, малака ва кўникмалар, шахсий сифатлар якуний рўйхатини бир тизимга солиш, унинг структурасини аниқ белгилаш, касблар ва мутахассисликлар кесимида муҳимлик даражасига аниқлик киритишдан иборат.

Шунинг учун бизнинг назаримизда компетенцияларни икки тоифага, яъни, умумий компетенциялар ҳамда касбий компетенцияларга бўлиб таснифлашни мақсадга мувофиқ, деб биламиз.

Шу нуқтаи назардан бугун биз ҳам ана шу умумий компетенцияларни алоҳида фан ёки муайян фан доирасида шакллантиришнинг мукамал методикасини, педагогик технологияларини яратиш, таълим жараёнида амалиётга қўллаш бўйича зарур тажрибаларни умумлаштиришимиз ва миллий таълим тизимимизга татбиқ этишимиз лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Вазирлар Маҳкамасининг “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги ” 187-сон қарори. <https://lex.uz>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 декабрдаги “Чет тилларини ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПҚ-1875-сонли қарори.
3. Вахобов М.М., “Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида”. Замонавий таълим / современное образование 2016, 10.
4. Семеновская Анна Сергеевна. “Формирование общих компетенций у студентов среднего профессионального образования через проектную деятельность” <https://gigabaza.ru/doc/193909.html>.
5. Umumiy o’rta va o’rta mahsus kasb-hunar talimining umumtalim fanlari bo’yicha malaka talablari (O’zr. VM. 06.04.2017 y. 187-son qaroriga 3-ilova) vse zakonodatelstvo uzbekistana)